

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

G.Jo'rayeva	
Firoqiy va Partav	314
Z.Teshabojeva	
Abduqayum yo'ldoshning obraz yaratish mahorati	318
N.J.Abdusamatova	
Katta va tayyorlov guruh bolalari nutqini rivojlantirish jarayoniga integrativ yondashuv orqali maktab ta'limiga tayyorlash samaradorligini ta'minlash	322
Sh.A.Ermatova	
Erkin Vohidovning "Nido" dostonini o'qitishda "Blum taksonomiyasi" dan foydalanish	326
M.J.Jurabojeva	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qo'shiqlarni tinglash va tahlil etishga o'rgatishning o'ziga xosligi	331
Sh.M.Usanov	
O'zbekistonda millatlararo hamjihatlik va totuvlikning ta'minlanishida milliy madaniy markazlarning o'rnini.....	334
V.A.Giyosova	
Glyuttonimlar bilan ifodalangan bolalarga oid murojaat birliklari	339
Г.Р.Абдуллаев	
Социокультурные и этнические особенности в развитии молодёжи в узбекских семьях под влиянием опыта пожилых.....	342
J.Sh.Amayusupov	
Bo'lajak pedagoglarda analitik tafakkurni rivojlantirish bosqichlari.....	345
M.T.Voxidova	
Abu Nasr Forobiy asarlarida insonparvarlik masalalari	350
N.M.Xodjibolayeva	
Jadid mutafakkirlarining qarashlari asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik imkoniyatlari	354
Sh.M.Muxamedov	
Materialshunoslik fanining elektron-dasturiy va metodik ta'minotini takomillashtirish.....	358
S.I.Raxmatullayeva	
Farg'ona viloyati axborot kutubxona markazi faoliyati tarixi	371
M.A.Junaydullayev	
Buxoroda jadidchilik harakatining vujudga kelishi tarixiy shart-sharoitlari	377
M.M.Temirova	
Ichki ishlar profilaktika inspektorlarining jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlashda asosiy vazifalari va funksiyalari	382
M.U.Kurbanov	
Umumiy o'rta ta'lim maktablari pedagogik jamoasini maqsadli boshqarishda ergonomik yondashuv	387
M.O.Batirkhanova	
Badiiy asarlardagi somatik frazeologik birliklar tarjimasining kommunikativ-pragmatik xususiyatlari	391
M.C.Ганиева	
Особенности социально-философских взглядов по развитию женского предпринимательства.....	395
I.A.Ismoilov	
Jazo tushunchasi va uning mazmun-mohiyati xususida	401
D.G'.Zaylobidinova	
Bo'lajak xorijiy til o'qituvchilarining kasbiy o'zini-o'zi rivojlantirishning metodik tizmi	405
D.A.Abduraxmonov	
Bo'lajak pedagoglarda kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirish masalasiga doir	408
M.M.Yunusov	
Universitetlarda "Kimyoviy texnologiya" fanini fanlararo bog'lanish asosida o'qitishning pedagogik-psixologik jihatlari	416
G'.M.Alamov	
Sog'lom turmush tarzini to'g'ri tashkil qilishda xalq o'yinlarining o'rnini.....	420

ERKIN VOHIDOVNING “NIDO” DOSTONINI O‘QITISHDA “BLUM TAKSONOMIYASI” DAN FOYDALANISH

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТАКСОНОМИИ БЛЮМА ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ЭПОСА ЭРКИНА ВАХИДОВА “НИДО”

USING BLOOM'S TAXONOMY IN TEACHING ERKIN VAHIDOV'S EPIC "NIDO"

Ermatova Shohista Abdusalomovna¹

¹Namangan davlat universiteti, boshlang'ich ta'limda ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada adabiyot darslarida “Blum taksonomiyasi” dan foydalanish o‘quvchilarda nazariy tushuncha va bilimlarni tasniflash hamda tizimlashtirish nuqtayi nazaridan ahamiyatli hisoblanishi va Erkin Vohidovning “Nido” dostonini oliy ta’lim muassasalarida o‘qitishda “Blum taksonomiyasi” dan foydalanishning ijobiy tomonlari atroflicha yoritilgan.

Аннотация

В данной статье использование “Таксономии Блума” на уроках литературы рассматривается как важное с точки зрения классификации и систематизации теоретических представлений и знаний учащихся, а также положительные стороны использования “Таксономии Блума” в преподавании эпоса Эркина Вахидова “Нидо” в высших учебных заведениях.

Abstract

In this article, the use of "Bloom's taxonomy" in literature classes is considered important from the point of view of classification and systematization of students' theoretical concepts and knowledge, and the positive aspects of using "Bloom's taxonomy" in teaching Erkin Vahidov's epic "Nido" in higher education institutions are detailed.

Kalit so‘zlar: “Blum taksonomiyasi”, “Nido” dostoni, oliy ta’lim, lirik qahramon, kognitiv, affektiv, psixomotor yo‘nalishlar

Ключевые слова: “Таксономия Блума”, эпопея “Нидо”, высшее образование, лирический герой, когнитивная, аффективная, психомоторная направленности.

Key words: “Bloom's taxonomy”, “Cry” epic, higher education, lyrical hero, cognitive, affective, psychomotor directions

KIRISH

Erkin Vohidovning “Nido” dostoni shoirning Ikkinchi jahon urushida halok bo‘lgan otasiga bag‘ishlagan bo‘lib, dostonida urush vaqtidagi o‘zbek oilalarining ma‘naviy zararlari bola ko‘zi bilan ko‘rilib, bola tili bilan yoritiladi. Xususan, asarda Erkin Vohidov otasi yana uch askar bilan dushman hududiga razvedkaga borib, halok bo‘lgani tilga olinadi. Tanqidchilar va o‘quvchilar tomonidan yuqori baholangan ushbu doston filologiya yo‘nalishlarining 3-bosqichida “Yangi o‘zbek adabiyoti” fanidan o‘tiladi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Shoir ikkinchi jahon urushining orqa frontida mehnat qilgan jafokash xalqning dard-alam va yo‘qotishlarini 7-8 yoshli bolaning sodda chizgilari bilan chizadi. Bu urush farzand yoki ona uchun emas, o‘zbek va yoki rus uchun emas “erk” degan sof tilak uchun qurbonlar berilayotgani ona tilidan hikoya qilinadi. 1941-1945-yillarda “Ulug‘ vatan urushi”ning dahshatini dostonni o‘qish orqali his etar ekanmiz, shoir o‘z boshidan kechirgan hayotni, o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan alamli yo‘qotishlarni qanday bo‘lsa shundayligicha lirik asarga aylantira olgan. Bugungi avlod yoshlariga asardagi shoirning o‘z tili bilan aytilgan “yigirmanchi asr nidosi”ga befarq bo‘lmaslikni, vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish uchun bu ma‘naviy ozuqalarni to‘g‘ri singdirishi ahamiyatlidir. Adabiyot darslarining milliy va xorijiy tajribalari integratsiyasi asosida tashkil etilishi zamonaviy adabiyot o‘qituvchisi zimmasidagi mas‘uliyatni yanada oshirishi tabiiy hol. Bu borada pedagogika va psixologiya sohasida so‘nggi yillarda e’tirof etilayotgan ilg‘or nazariyalarning samarali jihatlarini milliy metodikaga tatbiq etish ehtiyoji tug‘ilmoqda.

Ma‘lumki, taksonomiya[1] (yunoncha “taxis” – tartib bilan joylanish, “nomos” – qonun) butun borliqning murakkab, odatda, ierarxik tuzilmali sohalarni (jonli tabiat, Yerning tuzilishi; geografiya, geologiya, tilshunoslik, etnografiya va shu kabi obyektlar) tasniflash va tartibga solish nazariyasi haqidagi fan hisoblanadi.

Pedagogik taksonomiya – o‘quv maqsadlarining toifalari va darajalari ketma-ketligi aniq belgilangan tizimdir[2].

Fikrimizcha, adabiyot darslarida Blum taksonomiyasidan foydalanish o‘quvchilarda quyidagi nazariy tushuncha va bilimlarni tasniflash hamda tizimlashtirish nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir:

- badiiy adabiyot mavzusi va maqsadi o‘rtasida mavjud aloqadorlik, adabiyot va san’atga xos obrazlilik;
- muayyan bosqich, qatlam va ijtimoiy yo‘nalishlarining o‘ziga xos belgilarini o‘zida mujassam etgan shaxslar tipi;
- badiiy obrazning tarixan shakllangan eng muhim xususiyatlari;
- adabiyotning kishilarga hissiy ta’sirining aniq va takrorlanmas, umumiy tipik belgilari;
- badiiy obrazdagi umumiylik va xususiylik masalasi;
- asar kompozitsiyasi, tur va janr xususiyatlari;
- badiiy asarning yaxlitligi, unda har bir detal muayyan g‘oyaviy-badiiy maqsadga bo‘ysundirilgani;
- tanlangan chizgilar, hodisalar va xarakterlarning mohiyati;
- hayot manzarasini ochishga xizmat qilish;
- haqiqatning obrazlar olamida yuzaga chiqishi;
- tipik muammosining mohiyati;
- obrazlar hosil qilishda muhim vosita bo‘lgan asr tili;
- hayot oqimining qamrab olinishi: xarakter, ziddiyatlar, to‘qnashuvlar, tuyg‘ular oqimi va boshqalar.

Adabiy ta’lim jarayonida “Blum taksonomiyasi”ning quyidagi kategoriya (mezon)lariga tayanib ish ko‘rish talabalarning mavjud kreativ sifatlarini, tasavvurining kengligini aniqlash barobarida fanga oid bilimlarini turkumlashtirishga ham yordam beradi. Taksonomiya qadimgi grek tilidagi tartib, saf va qonun so‘zlaridan olingan bo‘lib tasniflash, tizimga solish tamoyillari va amaliyoti haqidagi bilim demakdir[3].

Quyida biz Erkin Vohidovning “Nido” dostonini Blum taksonomiyasining 3 ta maqsad va 6 ta bosqichiga muvofiq o‘rganish usulini yoritishga harakat qildik. Kognitiv maqsadning 6 ta bosqichi:

“Blum taksonomiyasi” darajalari	Tafakkur darajasiga muvofiq savol-topshiriqlar namunalari
Bilish	1. Doston nima uchun “Nido” deb nomlangan? 2. Siz uni yana qanday nomlagan bo‘lar edingiz? 3. Sizningcha, lirik asarning asosiy qahramoni kim? 4. Asarda ona obraziga qanday g‘oyaviy mzmun yuklangan?
Tushunish	1. “Ikkala ko‘zi bilan teng sog‘inish” misralarini qanday tushunasiz? 2. “Abadiy, abadiy, Sabog‘i qolur” mulohazlariga qanday qaraysiz. Hozirgi avlod urushdan saboq oldimi? 3. She’rning globallashuv asridagi tarbiyaviy ahamiyati nimada? 4. Doston ota-ona haqidagi qarashlaringizga qay darajada ta’sir qildi?
Qo‘llash	1. Siz ham bolaligingizda “urush-urush” o‘ynaganmisiz? 2. Lirik qahramonning shikasta qalbiga quloq tuting. Uning “Ayriliq yo‘llari olis nihoyat. Ko‘chaga chiqaman yuz bora har kun,” jumlasini qanday tushundingiz? 3. “Ona Yer qaytadan Yasharar bir kun” degan satrlarini o‘qing, ona Yerni yoshartirish uchun siz qanday ezguliklar qila olasiz? 4. Hayolan hikoya qilayotgan bola bilan suhbatlashing. Unga nimalar degan bo‘lardingiz?

Tahlil qilish	<ol style="list-style-type: none"> 1. His-tuyg'ular yo'lida ma'suliyat va burchni paymol qilish dinimizga qay darajada to'g'ri keladi? 2. Lirik qahramonning bu harakatlarini nima deb izohlaysiz? 3. Lirik qahramonning ichki dunyosiga Vijdoni tarzida taftish uyushtiring. Bu ishingiz uning ichki "men"ida qanday evrilishlar yasashi mumkin deb o'ylaysiz? 4. Syujet qismlari va kompozitsiyasini belgilang.
Sintez	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odil Yoqubovning "Muzqaymoq" asaridagi bosh qahramon bilan qiyoslab fikrlaringizni bayon eting? 2. Shoir ijodidagi qaysi ramz, obrazlarda mushtaraklik bor? 3. Siz she'rni qanday yakunlagan bo'lardingiz? 4. Otasidan qoraxat olgan bolaga maktub yozing.
Baholash	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nima deb o'ylaysiz, davlatlar o'rtasida muammolarni hal qilish uchun urush to'g'ri yo'lmi? 2. Asardagi ona siz bo'lsangiz farzandingizga qanday tasalli berardingiz?

"Blum taksonomiyasi" o'qituvchi tomonidan tarbiyalanuvchilar oldiga qo'yiladigan qator topshiriqlarni ta'lim maqsadlariga muvofiq tarzda: kognitiv, affektiv, psixomotor yo'nalishlarida tasniflanishini nazarda tutadi. Ta'limning bu uch yo'nalishini oddiyroq qilib "bilaman", "his qilaman" va "yarataman" so'zlari bilan ifodalash mumkin. Bilimlarni o'zlashtirishning "**affektiv**" (**his qilaman**) yo'nalishi (lotincha "affektus" so'zidan olingan bo'lib, ichdan to'lqinlanish ma'nosini anglatadi) shaxsning portlash xarakteridagi qisqa muddatli va yuqori intensiv emotsional holatini nazarda tutadi. Blum taksonomiyasida ifodalangan "**psixomotor**" maqsadlar asbob-uskunalariga, o'quv qurollari, texnika vositalariga moslashishni nazarda tutadi. Psixomotor maqsadlar amaliy ko'nikmalarni o'zgartirish va rivojlantirishni ko'zlaydi. Blum taksonomiyasining 3 maqsadi:

Psixologiya ilmida "kognitiv" (bilaman) so'zi axborotni qabul qilish va uni qayta ishlash ma'nosida, insoning ruhiy holati (ishonish, xohish-istaklari va maqsadlari)ni ifodalashda qo'llaniladi. "Kognitiv" ta'lim bilimlarni o'zlashtirish va o'zlashtirilgan axborotlarni amaliyotda qo'llay olishni nazarda tutadi[4]. Kognitiv maqsad bilish, tushunish, tahlillash, umumlashtirish, qo'llash kabi kategoriyalarni o'z ichiga oladi.

Shoir Erkin Vohidov ijodini oliy ta'limda o'rganishda rejalashtirilgan birinchi ma'ruza mashg'ulotini o'qituvchi shoir hayoti va ijodi bilan bog'liq bilimlarini tekshiruvchi savol-topshiriqlar bilan boshlashi maqsadga muvofiq.

Maqsadga o'tadigan bo'lsak, "Nido" dostonini Blum taksonomiyasi orqali o'rganib, undagi real fikrlarga asoslangan holda shoir tabiatini ochishga urinib ko'rdik

*Olis sohillarda,
Ufqdan nari
O'lim sochmoqdadir
Yov quzg'unlari.
O'lim sochmoqdadir
Elga beayov.
Shahar qishloqlarni
Yutmoqda olov.
O'sha olis yurtda
Qon kechib hozir*

*Otang hayot uchun
Jang qilayotir.
Ellarning erk degan
Sof tilagi deb,
ahonning nurafshon
Kelajagi deb,
Ofat solmasin deb
Olamga qotil,
Otang uzoq yurtda
Jang qilayotir.*

- Ulug' Vatan urushi haqida nimalarni bilasiz?
- Siz bugungi kunda yashayotgan urush qatnashchilaridan taniysizmi? Ular bilan urush haqida suhbatlashganmisiz?
- “Dunyo qayg'usiga bo'lmagan oshno” deya ta'riflangan bolalik chog'larini siz qanday eslaysiz?
- *Qadamlar, dadamlar* qofiyadosh so'zlarini shoir qanchalik mahorat bilan qo'llay olgan?
- “Yo'l bosar ekan Mening murg'ak xatim bekatma-bekat. U yoqdan, Xuddi u borar manzildan Yo'lga chiqqan edi mash'um qora xat. Misralarini o'qiganda nimalarni his qildingiz?
- Nima deb o'ylaysiz, ona Yer ingrashi mumkinmi?

ADABIYOTLAR TAHLILI

She'rni o'qib adib shaxsiga xos qanday fazilatlarni ko'rish mumkin? kabi savol-topshiriqlar ustida ishlash o'quvchini Erkin Vohidov shaxsiyati haqidagi bilimlar bilan boyitadi. Mazkur ma'lumotlarga “Blum taksonomiyasi” nazari bilan yondashishning kognitiv yo'nalishi, ya'ni bilish jarayoni, deyish mumkin. Asar tahliliga kirishishdan oldin o'qituvchi o'quvchilarga jahon urushlari haqida haqida ma'lumot berishi maqsadga muvofiq bo'ladi. O'quvchilar matn mohiyatiga chuqur kira olishlari uchun jahon urushlari haqida bilimga ega bo'lishlari kerak:

Birinchi jahon urushi (28-iyul 1914 - 11-noyabr 1918) – odamzod tarixidagi eng yirik qonli urushlardan biridir. Birinchi jahon urushida dunyoning 38 davlati ishtirok etdi. Ularda 1,5 mlrd. dan ortiq aholi yashar edi. Urushga 74 mln. ga yaqin kishi safarbar etildi. Jami 10 mln. kishi o'ldirildi, 20 mln kishi esa yarador b'oldi. Bundan tashqari, juda ko'p kishilar kasallik va ochlikdan o'lib ketdi. Birinchi jahon urushida uning asosiy ishtirokchilari bo'lgan davlatlar o'z milliy boyliklarining uchdan bir qismini yo'qotdilar.

Ikkinchi jahon urushi (1-sentyabr 1939 - 2-sentabr 1945) — XX asrda sodir bo'lgan jahon tarixidagi eng yirik urush. Ikkinchi jahon urushida 61 ta davlat qatnashgan Ulardan ayrimlari faol harbiy harakatlarni olib borishardi, boshqalari o'z ittifoqdoshlariga oziq-ovqat yetkazib berardi, ko'pchilik esa urushda faqat nominal holda ishtirok etardilar. Ikkinchi jahon urushi yillarida fashizmga qarshi qo'lga qurol olib jang qilgan o'zbekistonlik jangchilarning umumiy tarkibidan 263000 dan ziyod kishi halok bo'ldi, 132670 kishi bedarak yo'qoldi, 60452 vatandoshimiz urushdan nogiron bo'lib qaytdi. Shuningdek, yurt uchun minglab o'zbekistonlik jangchilar asirlikda bo'ldi.

Bu o'quvchilar she'r matni ustida ish olib borishlari uchun zarur bo'lgan bilim hisoblanadi. Adabiyot fanini tarix fani bilan integratsiya (lot. Integratin – tiklash, qaytadan bog'lash, to'ldirish, fanlarning yaqinlashishi va o'zaro bog'lanish) qilish ham deyiladi. Ta'limning keyingi bosqichlarida o'quvchilarning faoliyatida juda ham qo'l keladi. Bu ma'lumotlarni o'zlashtirish jarayonini ham kognitiv yo'nalish, bilish jarayoni, deymiz. Ma'lumki, biror badiiy matnni o'rganishda o'quvchi muallifning tabiati, qiziqishlari, hayoti haqida qancha ko'p ma'lumotga ega bo'lsa, uning asarini o'rganish shuncha mukammal bo'ladi. Ayniqsa, asar muallifi bilan o'quvchi shaxsiyatida, xarakterida o'xshashlik jihatlar kashf etilsa, tarbiyalanuvchi shaxsida yozuvchi shaxsiga muhabbat paydo bo'ladi. Bu muhabbat kitobxonni ushbu yozuvchining asarlarini qiziqib, qidirib topib o'qishga majbur qiladi. Shunday asarlar sifatida Tog'ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar”, Odil Yoqubovning “Muzqaymoq” asarlarini olishimiz mumkin.

XULOSA

Affektiv maqsadlar insonning tuyg'ulari, emotsiyasi va munosabatlari bilan bog'liqdir[5]. O'quvchilar she'r matni ustida ishlash mobaynida (lirik qahramonga) muallifning fazilatlarni ilg'ay bilsalar, qahramonning ruhiy holatini boshdan kechira olsalar, o'qituvchi shunga erisha olsa, adabiy ta'lim maqsadiga yaqinlashilgan, ya'ni talabalar insonni anglashga o'rganib borayotgan bo'ladilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Taksonomiya>
2. <https://milliycha.uz/pedagogik-taksonomiya/>
3. Husanboyeva Q, Neyozmetova R. Adabiyot o'qitish metodikasi. –Toshkent: Innovatsiya-ziyo, 2020. – B. 211.
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/Википедия.Свободная_энциклопедия.
5. Veli Savash Yelok. Yoshlik // 2016-yil, 12-son. – B.36
6. Vohidov E. Inson. Toshkent. 2018. “O'qituvchi”
7. Normatov U, 2016-yil, 25-noyabr. Mohir-u mehr-u mahorat. O'zbekiston adabiyoti va san'ati.
8. Воҳидов Э. Шеър дунёси. Сайланма. Иккинчи жилд. -Т.: Шарқ. 2001.-351 – Б.
9. Воҳидов Э. Сайланма. 2 томлик. -Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986.
10. Усмонова О. Ёзувчи ҳаёти ва ижодини адабий таҳлил ҳамда таққин усулларига таяниб ўрганиш. Пед.фан.ном. дисс... -Т.: 2007. 140 – Б.

11. Бобоев Т. Олий ўқув юртларида ўзбек шеърияти поэтикаси асосларини ўрганиш: Пед. фан. док. дисс... автореферати. - Т.: 1998.
12. Умуров Ҳ. Бадиий ижод асослари. - Т.: Ўзбекистон, 2001. 119 – Б.